

проф. Йордан Пеев, доктор на историческите науки

СТАНОВИЩЕ

Относно: представената от Кристина Галентинова Кирова дисертация:

„Образованието на българските мюсюлманки: богобоязливост и/или еманципираност“ за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“.

Ще се спра предимно на въпроси за естеството и съдържанието на темата и връзката с нейното представяне. Най-напред по понятието, предмет на дисертацията. Определението „българка мюсюлманка“ е за предпочитане пред посоченото в заглавието „български мюсюлманки“, а срещаното често „мюсюлмански жени“ е по-добре да се замени само с „мюсюлманки“. В случая, на преден план се извежда религиозната пред националната принадлежност, поставена под известно напрежение от етническата. Изложението започва с постановката, че: „България е страна от Европейския съюз, в рамките на която, освен преобладаващото по етническа принадлежност българско мнозинство, в мир живеят още представители на различни малцинствени групи, отличаващи се със своята религиозна, етническа и културна принадлежност.“ (стр. 3). Щом се подчертава това скорошно политическо събитие, следва да се допълни, че Родината е „най-ислямската“ държава в него, тъй като мюсюлманите са близо една осма от нейните граждани. Все пак, по-подходящо е да се посочат причините, които насочват към разглежданата в работата тема. Основната се корени в историята, определила границата между Европа и „Дома на исляма“ за българите. Пет столетия, те са мюсюлманска власт, а и след възстановяването на собствена държавност, редом останаха да живеят и последователи на исляма. Въпреки присъщите на тази общност белези на религиозно малцинство, нейните членове официално не се водят като такава. Сред разнопосочните причини, основни са светския характер на държавата, влиянието на Конституцията от 1971 г. върху приетата проз 1991 г., отгласът и поуките от събитията през втората половина на миналия век. Достоянство на изследването е, че посочвайки духовните и битови особености на тази общност, авторката я разглежда като неразделна част от българската нация. (Срв. Отговорите на въпрос 10)

Колегата Г. Кирова посочва като **цел** „да изследва промяната в начина на живот и ежедневните практики на съвременните мюсюлманки, в контекста на тяхното религиозно и светско образование” (с. 4, с. 6 от Автореферата). Думата „промяна” подразбира, че изследването се насочва към днешни примери/случаи от тяхното битие. Целта е съпроводена от определянето на **обекта на труда**: „образованието светско или религиозно, на жени мюсюлманки, които работят и живеят на територията на град Джебел.” (с.6) Отговорът е в представяните и придружени с тълкувания възгледи и мнения на 12 респондентки от просветената и издигната прослойка в града. На тях е посветена последната глава „Образованието на мюсюлманките в град Джебел” (с. 133-153). В толкова страници е възможно само частично да се изясни тази, пречупена през психологическо/поведенческа призма цел: „богобоязливост и/или еманципираност?” Тази нагласа не може да бъде осветена от зададените въпроси и отговорите.

Да се обърнем и към определенията за смисъла и *съдържанието* на изложението. Като **предмет** на проучването се посочат „процесите и отношенията между отделните индивиди и социалните структури, които стоят в основата на формирането на религиозната нагласа на българските мюсюлманки”. (с. 6) Колкото до *съдържанието*: сред **приносите** на първо място се посочва, че дисертацията е „опит за първо, по-цялостно историческо и културологично изследване на образованието - светско и религиозно – на българската мюсюлманка.” (с.35 от Реферата). В действителност, в *съдържанието* е разгледано развитието на образованието сред мюсюлманската общност в България от Освобождението до наши дни, като елемент от общественно-политическото ѝ положение. Темата е по-широка по обхват и включва въпросите отразени т. 2 и 7 за приносите: проследяване на етапите, през които то преминава и държавната политика за неговото осигуряване в предоставяните за общността рамки, с оглед и на международните документи. Така се доизяснява целта. Затова, не разгледания в 20 стр. случай, а цялостното съдържание правят дисертацията пълноценно проучване и трябваше да бъдат изведени в заглавието. Видимото разминаване между „целта” („промяната в начина на живот”) и „опита” („първо, по-цялостно... изследване на образованието”) е в повечето случаи преодоляно, чрез включването на „целта” като част от „опита”. Колегата разглежда, „несъпоставимите, на пръв поглед, светско и религиозно образование” (стр. 34), улеснена от тяхното преливане и съжителство у нас. Неточно е становището, че го извършва в „ислямски контекст”, защото обстановката е светска: „религиозният живот на мюсюлманите и мюсюлманките се регулира освен от шариата и от държавното законодателство, което създава хибридни форми и постоянно променя в известна степен рамката”, в която се разгръща техния живот.

(с.11) А той неумолимо следва насоката към светскост. Тя личи и от дадените отговори на въпроси 4 и 8, поставени така, че насочват респондентката да покаже някаква лична и на семейната ѝ среда връзка с исляма. Все пак, смятам, че в проучването са добре осветени преплитанията от светски и религиозен характер, които изграждат идентичността и определят ролята на жената в българската мюсюлманска общност.

Разработеният план на дисертацията съдържа редица слабости.

- Излишно довело до разминавания дублиране с латиница на заглавията на главите.

- Недостатъчно грижливо формулирани глави и параграфи. Първа глава е озаглавена „най-общи принципи и философия за жената според Корана и шариата.“ Смущава ме „съпровождането“ на принципи с философия, но все пак работата е във Философски факултет и така очертаната съседство на двете понятия сигурно се възприема. Напомням, че Коранът като Божие Слово е основа/част на Свещения закон - шериата.

- Названието на Трета глава. „Религиозно и светско образование на мюсюлманките в България“, не отговаря на нейното съдържание. Всъщност, то е изложено в т. 1. „Държавни образователни политики спрямо населението с мюсюлманско вероизповедание в България от Освобождението (1878 г.) до демократичните промени в началото на 90-те години на XX век“ (с.97-99, посветена главно на преглед на източниците). Изразът „Държавни образователни политики спрямо населението...“ по-нататък се повтаря“, а пар. 1.4 излиза от рамките на т. 1 (до началото на 90-те години на XX век).

- Т. 2 от същата глава е излишно раздробена.

Оттук и моята основна бележка: нашата млада, и според мен обещаваща колега, трябва да внимателно да следи за хронологията и последователността на своите разсъждения, постановки и изводи. Тяхното нарушаване довежда и до неблагоприятия в постройката на работата.

Ще се спра и на изложените в работата познания за исляма като религия и действителност. За представянето на жената, като личност в семейството и обществото през призмата на неговите догматични са привлечени становища на мислители от двата начални етапа от Реформацията (Дж. Афгани, М. Абду, Р. Рида и особено К. Амин) и предимно разработки от съвременни автори (Дж. Еспозито, М. Рутвен, А. Уадуд и др.). Колегата ги определя като „класически изследователи в световен мащаб“, което е прекалено. **Въпреки, че често се предоверява на**

апологетизиращите исляма автори с всякаква разцветка, тя дава вярна картина на противоречивото положение на мюсюлманската жена. То следва неизбежното, обусловено от господството на порядките на патриархалното общество, накърняване и осуетяване на предоставените от Мохамед на мюсюлманката права, осветени от идеята за равенството пред Бога на потомството на Адам и Хауа. Така е било и в Европа, те господстват и днес в значителни части от „Дома на исляма“. Осъждането на неравнопривиеето на мюсюлманката се разгърна на Запад като част от феминистичното движение чак към началото на ХХ в. Дотогава, преобладаваше „екзотиката на харема“, а подчиненото ѝ положение не се споменаваше, защото бе сходно с това на европейката. **Изложеният от колегата „ислямски“ и научен поглед към мюсюлманката у нас (в частност разкриването на значението на образованието за нейното положение) е на равнище, което отговаря на изискванията за дисертация с историко-културологично предназначение.** Все пак, би било от полза, ако колегата продължеше да търси съвети от арабисти и ислямоведа. Поставяйки ударението върху „професионалното направление“, тя трябваше да помни, че с неговите методи и подходи разглежда едно „ислямско“ съдържание. А както казват: „Восток – дело тонкое“.

Въпреки, че твърде хаотично, авторката използва и привежда обилна свързана със съдържанието литература от всякакъв род и вид. Прочитът на труда обогатява читателя с познания за съдбата на нашите сънародници с мюсюлманско вероизповедание. Личи оптимизъм, че след всички изпитания, в наши дни са налице нови предпоставки за по-нататъшно сближаване с „близкия чужд“ съотечественик, който вече гледа на исляма като културно наследство и нравствено предписание. Именно с това значително качество „Образованието на българските мюсюлманки: богобоязливост и/или еманципираност“ съответства на изискванията за дисертация.

Предлагам на уважаемите членове на Специализираното жури да присъдят на Кристина Галентинова Кирова образователна и научна степен „Доктор“ в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“.

Рецензент:

/ Йордан Пеев /

София, 23 август 2019 г.